

ROCZNIK TOMISTYCZNY
4 (2015)

ROCZNIK TOMISTYCZNY
4 (2015)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY
4 (2015)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzuski (sekretarz / secretary), Maciej Słęcki, Magdalena Płotka, Anna Kazimierczak-Kucharska, Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Wojciech Falkowski, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Paul J. Cornish, Marek P. Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Maciej Igielski (język polski), Adam Filipowicz (łacina, greka), Bernice McManus-Falkowska, Anna Kazimierczak-Kucharska (angielski), Christel Martin, Izabella Andrzejuk (francuski), Michał Zembrzuski (łacina),

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2015

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów

POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl

e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji..... 11

Uniwersytet na rozdrożu.

O uniwersytecie i nauczaniu uniwersyteckim z Antonim B. Stępnem rozmawiają Artur Andrzejuk, Magdalena Płotka, Izabella Andrzejuk i Witold Płotka 13

Rozprawy i artykuły

- Marek P. Prokop
Le concept de l'éternité et du temps dans le *Liber de causis*..... 27
- Artur Andrzejuk
Problem istnienia w Komentarzu Tomasza z Akwinu do *Liber de causis*..... 39
- Michał Zembrzuski
Realna różnica między intelektem czynnym i możliwościowym w ujęciu św. Tomasza z Akwinu..... 63
- Tomasz Pawlikowski
Liber de definitionibus i scholastyczny problem *adaequatio* 97
- Karolina Ćwik
Czy św. Tomasz był eudajmonistą? 113
- Magdalena Płotka
Jak nakaz moralny wynika z natury świata? Koncepcja prawa natury św. Tomasza z Akwinu na tle stoickiej i późnośredniowiecznej tradycji..... 129
- Iwona Solecka-Karczewska
Zgodność rozumu i wiary w *Summa theologiae* Tomasza z Akwinu 145
- Mieszko Pawlak
Państwo i Kościół w myśli św. Tomasza z Akwinu i Marsyliusza z Padwy 163
- Urszula Wolska
Wizja człowieka ponowoczesnego a tomistyczna teoria osoby 191
- Anna Mandrela
Tomistyczna filozofia bytu i buddyjska filozofia pustki 215
- Sebastian Taboń
Tomizm czeski w latach 1879-1948..... 239

Tłumaczenia

- Tomasz z Akwinu
O geocentryzmie, tekst łaciński i polski (tłum. Marcin Karas)..... 251
- Kamil Majcherek
Zagadnienie pośmiertnej identyfikacji ciała Chrystusa i pośmiertnego nazywania części Jego ciała w *Quaestiones quodlibetales* św. Tomasza z Akwinu..... 267
- Tomasz z Akwinu
Quaestiones quodlibetales, II, q. 1, a. 1 et III, q. 2, a. (tłum. Kamil Majcherek)..... 279

Sprawozdania i recenzje

Michał Zembrzuski, Izabella Andrzejuk Tomizm na Konferencji Naukowej „Etyka i polityka”	289
Magdalena Płotka Sprawozdanie z konferencji naukowej „W kręgu średniowiecznej etyki”	293
Anna Kazimierczak-Kucharska Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z okazji 740-lecia śmierci św. Tomasza z Akwinu oraz św. Bonawentury z Bagnoregio	297
Michał Zembrzuski Sprawozdanie z wręczenia Nagród imienia Profesora Mieczysława Gogacza i sympozjum pt. „Tomizm konsekwentny”	303
Anna Kazimierczak-Kucharska, Izabella Andrzejuk Filozofia tomistyczna na konferencji „Od etyki cnót do etyki chronienia osób. Podstawy wychowania społecznego i politycznego”	307
Izabella Andrzejuk, Anna Ambroziak, Agnieszka Paprocka-Waszkiewicz, Izabela Kozłowska, Marcin Wodziński, Artur Andrzejuk Tomizm w Fundacji Dobrej Edukacji „Maximilianum”	311
Michał Zembrzuski Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji: „Towards Biblical Thomism. The Biblical Exegesis of Thomas Aquinas and Its Contemporary Relevance”	319
Anna Kazimierczak-Kucharska, Karolina Ćwik Sprawozdanie z udziału w Międzynarodowej Konferencji „Oblicza Mistyki”	323
Michał Zembrzuski Recenzja: Tomasz Bartel, <i>Prawda i byt. Ujęcie prawdy ontycznej w „Quaestio disputata de veritate” świętego Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Rolewski, Złotonia 2008	325
Magdalena Płotka Recenzja: Michał Głowała, <i>Pojedytność. Spór o zasadę indywidualizacji w scholastyce</i> , Wrocław 2012, Oficyna Naukowa PFF, ss. 197	329
Dorota Zapisek Recenzja: Mateusz Penczek, <i>Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, ss. 322.	335
Artur Andrzejuk Recenzja: Aleksander z Afrodyzji, <i>O duszy</i> , przekład z jęz. greckiego Monika E. Komsta, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 281.	339
Artur Andrzejuk Recenzja: Św. Tomasz z Akwinu, <i>Komentarz do „Hermeneutyki” Arystotelesa</i> , przekł. z jęz. łac., wprowadzenie i komentarz Andrzej P. Stefańczyk, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 639.	345
Artur Andrzejuk Recenzja: Tomasz Pawlikowski, <i>Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 514.	351
Izabella Andrzejuk Filozoficzne i teologiczne aspekty religii. Recenzja: Ks. Piotr Moskał, <i>Traktat o religii</i> , Lublin 2014, Wydawnictwo KUL, ss. 247.	355

Marcin Karas	
Recenzja: Santiago Ramirez OP, <i>Autorytet doktrynalny św. Tomasza z Akwinu</i> , przeł. Mariusz Beściak, Warszawa 2014, ss. 324.....	359
Magdalena Płotka	
Recenzja: <i>Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages</i> , (eds.) M. Mejer, K. Jażdżewska, Anna Zajchowska, Peter Lang, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014, ss. 201.....	363
Artur Andrzejuk	
Recenzja: Bożena Listkowska, <i>Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego</i> , Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2014, ss. 304.	367
Anna Kazimierczak-Kucharska	
Recenzja: 1) <i>Tomizm polski 1879-1918. Słownik filozofów</i> , red. B. Listkowska, A Andrzejuk, Wydawnictwo von Borowiecky, Radzymin 2014, ss. 168; 2) <i>Tomizm polski 1919-1945. Słownik filozofów</i> , Radzymin 2014, ss. 171; 3) <i>Tomizm polski 1946-1965. Słownik filozofów</i> , Warszawa–Radzymin 2015, ss. 218.....	371
Anna Kazimierczak-Kucharska	
Recenzja: Tomasz Stępień, <i>Doktor anielski o aniołach</i> , Warszawa 2014, Towarzystwo „Powściągliwość i Praca”, ss. 180.	375
Dawid Lipski	
Recenzja: Michał Zembrzuski, Magdalena Płotka, Andrzej Nowik, Adam Filipowicz, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk, <i>Z metodologii historii filozofii, w: Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia</i> , t.14, Warszawa 2015, ss. 160.....	379

Polemiki i dyskusje

Wojciech Golonka	
Odpowiedź na krytyczne uwagi dra Marka Prokopa odnośnie do mego artykułu <i>St Thomas d’Aquin en tant que philosophe: le problème des sources</i>	385
Odpowiedź Marka Prokopa	393
Izabella Andrzejuk	
Spór o filozofię moralną św. Tomasza z Akwinu. Próba wskazania na źródła odmiennych stanowisk É. Gilsona i F. van Steenberghena. Na marginesie dyskusji M. Prokopa z artykułem W. Golonki.....	397
Nota o autorach.....	411

Table of Contents

Editorial.....	11
----------------	----

University at the Crossroads.

University at the Crossroad. University and its Teaching with Antoni B. Stępień – Artur Andrzejuk, Magdalena Płotka, Izabella Andrzejuk, Witold Płotka.....	13
---	----

Dissertations and articles

Marek P. Prokop The Concept of Eternity and Time in <i>Liber de causis</i>	27
Artur Andrzejuk The Problem of Being in Thomas Aquinas' Commentary on <i>Liber de causis</i>	39
Michał Zembrzuski The Real Distinction Between Agent and Potential Intellect in Approach Thomas Aquinas.....	63
Tomasz Pawlikowski <i>Liber de definitionibus</i> and Scholastic Problem <i>adaequatio</i>	97
Karolina Ćwik Thomas Aquinas's Eudaimonistic Ethics.....	113
Magdalena Płotka How is Moral Imperative a Result of the Nature of the World? The Concept of Natural Law in St. Thomas Aquinas's Account Stoic and Late Medieval Tradition.....	129
Iwona Solecka-Karczewska Compatibility of Reason and Faith in <i>Summa Theologiae</i> of Thomas Aquinas.....	145
Mieszko Pawlak Church and State in the Thought of St. Thomas Aquinas and Marsilius of Padua.....	163
Urszula Wolska The Vision of Postmodern Man and Thomistic Theory of the Person.....	191
Anna Mandrela Thomistic Philosophy of Being and Buddhist Philosophy of Emptiness.....	215
Sebastian Taboń Czech Thomism in 1879-1948.....	239

Translations

Tomasz z Akwinu <i>About Geocentrism</i> , Latin and Polish Text (transl. Marcin Karas).....	251
Kamil Majcherek The Issue of Posthumous Identity of Christ's Corpus and Posthumous Naming Parts of His Body in <i>Quaestiones quodlibetales</i> of St. Thomas Aquinas. The Introduction to Translation.....	267
Tomasz z Akwinu <i>Quaestiones quodlibetales</i> , II, q. 1, a. 1 et III, q. 2, a. (transl. Kamil Majcherek).....	279

Reports and Reviews

Michał Zembrzuski, Izabella Andrzejuk Thomism at the Conference 'Ethics and Politics'	289
Magdalena Płotka The Report of the Conference 'In the Sphere of Medieval Ethics'	293
Anna Kazimierczak-Kucharska The Report of the Conference on the Occasion of 740 Anniversary of Death of St. Thomas Aquinas and St. Bonaventure.....	297
Michał Zembrzuski The Report of Presentation Professor Mieczysław Gogacz Prizes and Symposium 'Consequential Thomism'	303
Anna Kazimierczak-Kucharska, Izabella Andrzejuk Thomistic Philosophy at the Conference 'From Virtue Ethics to Protect People as a Persons Ethics. The Basics of Social and Political Education'.....	307
Izabella Andrzejuk, Anna Ambroziak, Agnieszka Paprocka-Waszkiewicz, Izabela Kozłowska, Marcin Wodziński, Artur Andrzejuk Thomism in a Foundation of a Good Education 'Maximilianum'	311
Michał Zembrzuski The Report of the International Conference: 'Towards Biblical Thomism. The Biblical Exegesis of Thomas Aquinas and Its Contemporary Relevance'	319
Anna Kazimierczak-Kucharska, Karolina Ćwik The Report of Participation in the International Conference 'The Faces of Mysticism'	323
Michał Zembrzuski Review: Tomasz Bartel, <i>Prawda i byt. Ujęcie prawdy ontycznej w „Quaestio disputata de veritate” świętego Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Rolewski, Złotonia 2008.....	325
Magdalena Płotka Review: Michał Głowała, <i>Pojedynczość. Spór o zasadę indywidualności w scholastyce</i> , Wrocław 2012, Oficyna Naukowa PFF, ss. 197	329
Dorota Zapisek Review: Mateusz Penczek, <i>Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, ss. 322.....	335
Artur Andrzejuk Review: Aleksander z Afrodyzji, <i>O duszy</i> , przekład z jęz. greckiego Monika E. Komsta, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 281.....	339
Artur Andrzejuk Review: Św. Tomasz z Akwinu, <i>Komentarz do „Hermeneutyki” Arystotelesa</i> , przekł. z jęz. łac., wprowadzenie i komentarz Andrzej P. Stefańczyk, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 639.....	345
Artur Andrzejuk Review: Tomasz Pawlikowski, <i>Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 514.....	351
Izabella Andrzejuk Philosophical and Theological Aspects of Religion. Review: Ks. Piotr Moskal, <i>Traktat o religii</i> , Lublin 2014, Wydawnictwo KUL, ss. 247.....	355

Marcin Karas	
Review: Santiago Ramirez OP, <i>Autorytet doktrynalny św. Tomasza z Akwinu</i> , przeł. Mariusz Beściak, Warszawa 2014, ss. 324.....	359
Magdalena Płotka	
Review: <i>Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages</i> , (eds.) M. Mejer, K. Jażdżewska, Anna Zajchowska, Peter Lang, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014, ss. 201.....	363
Artur Andrzejuk	
Review: Bożena Listkowska, <i>Tomizm otwarty Piotra Chojnickiego</i> , Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2014, ss. 304.....	367
Anna Kazimierczak-Kucharska	
Review: 1) <i>Tomizm polski 1879-1918. Słownik filozofów</i> , red. B. Listkowska, A Andrzejuk, Wydawnictwo von Borowiecky, Radzymin 2014, ss. 168; 2) <i>Tomizm polski 1919-1945. Słownik filozofów</i> , Radzymin 2014, ss. 171; 3) <i>Tomizm polski 1946-1965. Słownik filozofów</i> , Warszawa–Radzymin 2015, ss. 218.....	371
Anna Kazimierczak-Kucharska	
Review: Tomasz Stępień, <i>Doktor anielski o aniołach</i> , Warszawa 2014, Towarzystwo „Powściągliwość i Praca”, ss. 180.....	375
Dawid Lipski	
Review: Michał Zembrzusi, Magdalena Płotka, Andrzej Nowik, Adam Filipowicz, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk, <i>Z metodologii historii filozofii, w: Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia</i> , t. 14, Warszawa 2015, ss. 160.....	379

Controversy and Discussions

Wojciech Golonka	
The Response to Marek Prokop's (PhD) Critical Comments to my Article <i>St Thomas d'Aquin en tant que philosophe: le problème des sources</i>	385
The Marek Prokop's Response.....	393
Izabella Andrzejuk	
The Dispute about St. Thomas Aquinas' Moral Philosophy. An Attempt to Indicate the Sources of Different Positions É. Gilson and F. van Steenberghen. In the Margin of M. Prokop Discussion with article of W. Golonka.....	397
Note about authors.....	411

Recenzja

Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages, (eds.) M. Mejer, K. Jażdżewska, Anna Zajchowska, Peter Lang, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014, ss. 201.

Na początku tego roku nakładem prestiżowego wydawnictwa Peter Lang ukazała się publikacja *Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages* poświęcona zagadnieniu komentowania tekstu w kulturze starożytnej i średniowiecznej, w której cały proces nauczania oraz uczenia się odbywał się przede wszystkim za pośrednictwem tekstu. Ta skoncentrowana na tekście specyfika starożytnej i średniowiecznej kultury jest jednym z powodów, dla których komentarz był najważniejszym gatunkiem literackim stosowanym w ówczesnej twórczości naukowej. Odgrywał on nie tylko kluczową rolę w organizacji średniowiecznego procesu uprawiania nauki, lecz – jak przekonująco dowodzą redaktorzy tomu – stanowił niezbędne narzędzie hermeneutyczne w kulturze hellenistycznej: o ile bowiem teksty Homera czy Hezjoda były dla niej już częścią kultury archaicznej, o tyle ich zrozumienie wymagało zastosowania

odpowiednich narzędzi badawczych i interpretacyjnych.

Publikacja *Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages* – której zasadniczym przedmiotem jest literatura komentatorska starożytności i średniowiecza – ma pomóc zrozumieć współczesnemu czytelnikowi znaczenie komentarza i docenić jego rolę w kształtowaniu ówczesnej kultury. Ma ona charakter interdyscyplinarny, ponieważ jest napisana przez badaczy różnych dziedzin, tj. orientalistów, mediewistów, historyków oraz historyków filozofii. Próbuje ona wspólnie odpowiedzieć na pytanie o podobieństwa i różnice w metodach i technikach badań nad komentarzami, prezentując analizy faktycznej praktyki komentatorskiej starożytnych i średniowiecznych uczonych różnych okresów i różnych kultur. Publikacja jest owocem ich połączonych wysiłków.

Całość publikacji, na którą składa się piętnaście rozdziałów, otwiera tekst Do-

roty Muszytowskiej *Qumran Pesbarim as an Example of an Accommodative Commentary*. Autorka koncentruje się na przedstawieniu pojęcia *pesher*, które w najszerszym znaczeniu oznaczało formę interpretowania tekstu wykształconą w żyjącej w I wieku społeczności zamieszkałej w obszarze Morza Martwego (okolicach Qumran). Muszytowska analizuje wpływy, które przyczyniły się do powstania hermeneutycznego podejścia stosowanego w tekstach *pesher*: wskazuje na samoświadomość badaczy-interpretatorów z Qumran, ich zależność od żydowskich tradycji egzegetycznych, rolę profetycznej literatury.

W tekście *Buddhist Tradition in Quest of the Authenticity and the True Meaning of the 'Word of the Buddha' (budda-vacana)* Marek Mejor prezentuje dwojaką charakterystykę buddyjskiej religii u jej zarania: jest to zarówno religia Słowa (mówionego), jak i Pisma. Mejor interesująco omawia, jak słowo pisane i mówione współtworzyły buddyzm, bada ich wzajemne wpływy oraz pokazuje drogę, która doprowadziła do nadania części literatury buddyjskiej statusu ksiąg sakralnych.

W kolejnym tekście publikacji, pt. *The Muslim Tradition of Commentary: Ibn Rushd (Averroes's) Commentaries on the Works of Aristotle*, Katarzyna Pachniak przedstawia muzułmańską tradycję komentatorską, będącą częścią szerszego ruchu translacyjnego (grecko-arabskiego), którego kulminacją przypada na IX wiek. Ruch ten Autorka określa jako historycznie i politycznie niezwykle złożony; szczegółowo omawia jego historię, etapy oraz przedstawicieli aż do XII wieku, kiedy to pojawia się jego najwybitniejszy

przedstawiciel, Ibn Rusd (Awerroes). Pachniak koncentruje się przede wszystkim na spuściźnie filozoficznej arabskiego myśliciela, tj. na jego komentarzach do dzieł Arystotelesa. Choć konkluzja artykułu, zgodnie z którą w dziełach Awerroesa zawarta jest przede wszystkim ekspozycja jego własnej, niezależnej myśli, nie jest oryginalna, to zdecydowanie należy docenić sposób argumentacji na jej rzecz. Autorka bowiem przeprowadza analizę tekstologiczną: zwraca uwagę na zależność trzech zaproponowanych przez Awerroesa rodzajów komentarzy od wyróżnionych przez niego poziomów ludzkiego zrozumienia: najkrótsza forma komentarzy, tj. *jami*, była zaledwie niedługim streszczeniem, napisanym „w duchu indywidualizmu” (*by the spirit of individualism*). Średni komentarz, tzw. *talkhis*, stanowił parafrazę, natomiast najdłuższy komentarz, tj. *tasfir*, był komentarzem literalnym powstałym z tradycji komentarzy koranicznych. W dalszej części artykułu Autorka dokonuje wnikliwego porównania komentarzy Awerroesa do arystotelesowskiej *Metafizyki* w celu ustalenia faktycznej realizacji metodologicznych postulatów dotyczących form komentowania.

Obok prac poświęconych judaistycznej, buddyjskiej czy arabskiej praktyce komentatorskiej w omawianej publikacji znalazła się praca dotycząca tradycji japońskiej. Jej autor, Adam Bednarczyk, w rozdziale *Prose Criticism in the Bush Warbler's Hideout: as the Earliest Literary Critical Commentary on Genji monogatari*, skupia się na koncepcji literatury w japońskim dziele *Mumyōzōshi*, najstarszym japońskim dziele poświęconym krytyce literackiej, powstałym w okresie Kama-

kura (1195-1333). Akcentuje przede wszystkim dydaktyczne funkcje literatury: według autora *Mumyōzōshi* jest ona formą komunikacji, zabawy, zachęty i trwałego unieśmiertelnienia (*permanent immortalization*) rozmaitych spraw dla przyszłych pokoleń.

Kolejnym kulturowym obszarem będącym przedmiotem analiz tekstologicznych jest obszar słowiańszczyzny. Paweł Dziadul w artykule pt. *Andrew of Caesarea's Commentary on the Book of Revelation and Its Role in Medieval Orthodox Slavonic Literature* prezentuje tradycję egzegetyczną właściwą dla wschodniego chrześcijaństwa oraz podkreśla jej polityczne i społeczne znaczenie. Jego głównym celem jest ukazanie, w jaki sposób Andrzej z Cezarei – autor najstarszego pełnego komentarza do Apokalipsy św. Jana – akcentuje jej duchowe (nie zaś literalne) znaczenie. Innym tekstem – obok opracowania Dziadula – poświęconym komentowaniu Apokalipsy jest artykuł Dominiki Budzanowskiej pt. *Hieronymus' Revision of Victorinus' Commentary and Augustine's Summary of Tyconius' Rules*. Autorka bada hermeneutyczne reguły interpretacji tekstu biblijnego, wyłożone, m.in. w *De Doctrina christiana* św. Augustyna.

Z kolei tekst Angeliki Modlińskiej-Piekarz, pt. *Byzantine Theory of Paraphrase in Rhetorical Treatises and Commentaries and the Original Version of Theon's Progymnasmata*, przenosi czytelnika w obszar kultury bizantyjskiej. Celem tego opracowania jest przedstawienie, w jaki sposób bizantyjscy uczeni rozumieli i wykorzystywali teorię parafrazowania wypracowaną przez Aeliusa Theona w I wieku. Badając tradycję komentatorską

oraz liczne nawiązania do dzieła Theona, Autorka podkreśla znaczenie *Progymnasmata* dla kształtowania się tradycji retorycznej.

Krzysztof Morta poświęcił swój tekst – *Ancient Commenting Literature and the Etymologies of Isidore of Seville* – postaci Izydora z Sewilli i jego *Etymologiom*. Z kolei Filip Doroszewski w opracowaniu *Commenting with Hexameter. The Imagery of Light and Darkness in Nonnus' Poetic Exegetes of John 3:1-21* przedstawia specyfikę komentowania tekstu Ewangelii przez Nonnusa przy wykorzystaniu przez tego greckiego poetę metaforyki światła i ciemności.

Kolejne teksty publikacji poświęcone są już łacińskiej tradycji komentatorskiej. Tekst Adama Poznańskiego, pt. *Some Remarks on the Super Esaiam of Pseudo-Joachim of Fiore*, jest szczegółową prezentacją wrocławskiego rękopisu (sygnatura: Mil. II 8 membr.) zawierającego komentarz do Księgi Izajasza. Poznański przedstawia komentarz jako przykład wykorzystania wielu metod komentatorskich: biblijnej egzegezy, glosy marginalnej oraz figury – ilustracje i diagramy, których celem jest pomoc w zrozumieniu znaczenia komentowanego tekstu. Kolejne dwa teksty dotyczą komentarzy św. Tomasza z Akwinu. Autorką pierwszego z nich, pt. *Aristotélisme ou thomisme? La dispute sur le caractère du discours de l'éthique dans le Commentaire de Saint Thomas à L'Éthique à Nicomaque*, jest Izabella Andrzejuk. Prezentuje ona dyskusję dwóch mediewistów, tj. Étienne Gilsona i Fernanda Van Steenberghena, na temat charakteru wykładu etyki w komentarzu św. Tomasza do *Etyki nikomachejskiej*. O ile Van Steenberghen twierdził, iż etykę To-

masza możemy przede wszystkim znaleźć w jego komentarzu do arystotelesowskiego dzieła, o tyle Gilson uważał, że pełną i dojrzałą myśl etyczną Akwinaty znajdziemy w jego dwóch sumach. Tekst polemizuje z koncepcjami obu badaczy oraz wskazuje, w jaki sposób dzieła Tomasza – komentarz, jak i *Suma* – stanowią niezbędne źródła jego myśli moralnej. Autorem następnego tekstu poświęconego komentarzom Akwinaty jest Artur Andrzejuk. Omawia on obecność rozmaitych tradycji translatorskich w Tomaszowym komentarzu do *Liber de causis*. W opracowaniu pt. *Le commentaire de Thomas d'Aquin à Liber de causis – Odysie de tertis et de conceptions à travers les cultures, les époques et les écoles philosophiques* Autor wykorzystuje Tomaszowy komentarz jako ilustrację wpływów czterech procesów translatorskich, które stanowiły swoiste „pogranicza” filozofii i języka przekładu: grecko-rzymskiego, grecko-syryjskiego, syryjsko-arabskiego, arabsko-łacińskiego.

Trzy ostatnie teksty poświęcone są polskiej tradycji komentatorskiej. Dorothea Gacka w pracy pt. *Features of an Explanatio in Three Commentaries from Around the End of the Middle Ages. Some Observations on Commentum of John of Dąbrówka and on Commentaries on Theodulus and Facetus (Lyon 1514)* przedstawia m.in. komentarz Jana Dąbrówki do *Kronik Wincentego Kadłubka*. Krzysztof Bracha natomiast, autor tekstu pt. *Commentaries on the Decalogue in the Late Middle Ages: Between Method and Catechesis. Poland in the European Context. The State of Research and Perspectives*, prezentuje m.in. polską literaturę katechetyczną. Publikację zwińcza tekst Agnieszki Maciąg

pt. „*Spiritu ambulans*”, *id est rationis ductu. Fifteenth Century Latin Glosses on the Apostolic Letters*. Opracowanie to poświęcone jest analizie piętnastowiecznych przekładów Nowego Testamentu dokonanych na Uniwersytecie w Krakowie.

Praca *Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages* jest niewątpliwie wartościową pozycją i znaczącym wkładem w badania nad średniowieczną tradycją komentatorską. Budzi podziw rozmachem i szerokim zakresem omawianych zagadnień, wątków, problemów i perspektyw. Można jednak się zastanawiać, czy redaktorom tekstu udało się zrealizować główny cel publikacji. Po lekturze publikacji niejedyn czytelnik może bowiem dojść do wniosku, że interdyscyplinarność, która miała być plusem tego naukowego projektu, stała się jego podstawową wadą. Zbyt duża rozbieżność podejmowanych wątków i zagadnień, które prezentowane z wąskiej perspektywy specjalistów, przyczyniła się do utraty jednolitego charakteru publikacji. Dodatkowo nie sposób oprzeć się wrażeniu, że zarówno dobór tekstów, jak i ich układ jest dość przypadkowy. Obracając się w natłoku szczegółowych informacji, przeskakując z jednej tradycji do drugiej, czytelnik traci z oczu główny cel publikacji, którym była – przypomnijmy – „próba oszacowania podobieństw i różnic między [różnymi kulturowymi i intelektualnymi kręgami – przyp. M.P.] w odniesieniu do stosowanych metod i technik” (s. 7) komentowania tekstu. Pomimo tych braków publikacja stanowi jednak bogate i ważne źródło wiedzy o praktykach komentatorskich i z tego powodu warta jest czytelniczego trudu.